

MAŁGORZATA MAKOWIECKA

WSP w Bydgoszczy

WYCHOWAWCZE ASPEKTY WYBRANYCH ZAGADNIENI PROGRAMU TEORII WYCHOWANIA

Sylwetka zawodowa nauczyciela kształtuje się przede wszystkim w czasie studiów, dlatego też niezmiernie ważną rolę do spełnienia mają uczelnie kształcące kandydatów na nauczycieli.

Praca dydaktyczno-wychowawcza szkoły wyższej powinna tak przebiegać, aby rozwijać nie tylko intelekt studenta, ale również aby kształtować jego postawę zawodową.

Właściwa postawa wychowawcza¹ charakteryzuje się umiejętnością nawiązywania bliskich, odformalizowanych kontaktów z uczniami. Najważniejszą umiejętnością nauczyciela-wychowawcy jest dostrzeganie problemów wychowawczych i wyrobienie wrażliwości pedagogicznej, która może ustrzec przed ewentualnymi błędami.

Wśród wielu przedmiotów realizowanych w toku studiów szczególna rola w kształtowaniu postaw zawodowych przypada teorii wychowania. Stanowi ona obok dydaktyki i historii wychowania element składowy pedagogiki jako nauki. O ile pedagogika zajmuje się wychowaniem w szerokim tego słowa znaczeniu - rozumianym jako wszelka celowa, planowa i zamierzona modyfikacja osobowości ludzkiej o tyle teoria wychowania zajmuje się wychowaniem w wąskim znaczeniu odnoszącym się do urabiania emocjonalno-wolicjonalnej strony osobowości, a więc modyfikacji dyspozycji kierunkowych. Dyspozycje kierunkowe jednostki to jej postawy, przekonania, upodobania, zamiłowania i zainteresowania². Są to te cechy osobowości, których kształtowanie sprawia nauczycielom najwięcej trudności. Bowiem do tej pory nie opracowano gotowych "recept", w jaki sposób te dyspozycje kształtować. Także kontrola wyników wychowania następuje sporo kłopotów. Trudno sprawdzić, czy wychowanek przyswoił sobie pewne przekonania, rozwinął zainteresowania, nabył określone postawy. Werbalne deklaracje uczniów mogą być dalekie od faktycznego stanu ich osobowości. W tym przypadku wychowawca musi zdać się na własne odczucia, prowadzić szeroko rozumia-

- na obserwację zachowań dzieci, posiadać wiedzę niezbędną do wyciągnięcia trafnych wniosków. Dlatego podczas prowadzenia różnych form zajęć w grupach studenckich należy realizować następujące zadania:
- a/ przekazać studentom taki zasób wiedzy, który pomógłby im, jako przyszłym nauczycielom orientować się w różnych sytuacjach wychowawczych,
  - b/ wykształcić u studentów wrażliwość pedagogiczną oraz umiejętność dostrzegania problemów wychowawczych,
  - c/ skoncentrować uwagę studentów na szeroko rozumianym pojęciu kultury pedagogicznej, poprzez którą najczęściej rozumie się tę dziedzinę kultury, która jest szczególnie związana ze sprawami wychowania i oświaty. Jej elementy składowe to ogół urządzeń wychowawczych i oświatowych, piśmiennictwo pedagogiczne, twórczość pedagogiczna oraz przekonania i postawy reprezentowane zarówno przez pedagogów i nauczycieli jak przez całe społeczeństwo³,
  - d/ ukształtować twórczą postawę sprzyjającą postępowi pedagogicznemu w szkole i działaniu na rzecz środowiska,
  - e/ wykształcić u studentów zrozumienie dla potrzeby i konieczności własnego doskonalenia się,

Budując program nauczania teorii wychowania utożsamia się go z szeroko rozumianym programem wychowania. Zakłada się, że program powinien określić cele, zadania oraz konkretne treści wychowania socjalistycznego z uwzględnieniem ich hierarchizacji w dostosowaniu do okresów rozwojowych ucznia. Powinien określić także rolę poszczególnych czynników społecznych i zadania wychowawcze poszczególnych środowisk ze szczególnym uwzględnieniem roli szkoły⁴.

Teoria wychowania jako przedmiot nauczania akademickiego zawiera wyjątkowe bogactwo treści pobudzających do refleksji, dlatego też zadaniem prowadzącego ćwiczenia jest przede wszystkim wykorzystanie walorów ideowo-wychowawczych zawartych w treściach programowych tego przedmiotu. Właściwie prowadzone ćwiczenia z teorii wychowania winny spełnić w procesie dydaktycznym trzy funkcje: poznawczą, kształcącą, wychowawczą⁵. Ćwiczenia spełnią funkcję poznawczą, jeżeli w trakcie ich realizacji studenci zdobędą wiedzę teoretyczną z zakresu problematyki przedmiotu. Jeżeli nabędą umiejętności samokształceniowe i samodoskonalące świadczyć to będzie o tym, że ćwiczenia spełniły funkcję kształcącą. Wreszcie w zakresie funkcji wychowawczej zadaniem ćwiczeń jest przede wszystkim formowanie i modyfikowanie określonych właściwości psychicznych studentów.

1. Analiza wybranych zagadnień programu teorii wychowania

Podjmując próbę analizy programu teorii wychowania skoncentrowano się na wychowawczych aspektach zawartych w jej treściach nauczania. Nie chodzi tylko o to, w jaki sposób sam program lub osoba realizująca go oddziałuje na studentów, na ich postawy czy przekonania, lecz zwłaszcza o to, w jakie umiejętności pracy wychowawczej wyposaża się studenta, przyszłego nauczyciela. Zarówno układ tematów, jak również dobór literatury jest sprawą dowolną prowadzącego zajęcia. Analizowany poniżej program teorii wychowania jest propozycją pracowników Zakładu Teorii i Historii Wychowania Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Bydgoszczy, prowadzących zajęcia z tego przedmiotu. Program ten był realizowany w roku akademickim 1983/1984.

Ćwiczenia z teorii wychowania realizuje się w ciągu 60 godzin dydaktycznych, 8 godzin przeznaczają się na omówienie tematów sprofilowanych dla poszczególnych kierunków studiów, np:

- pedagogika kulturalno-oświatowa: zagadnienia sztuki i jej roli społeczno-educacyjnej,
- pedagogika opiekuńczo-wychowawcza: wybrane zagadnienia wychowania w rodzinie i grupie rówieśniczej,
- pedagogika pracy: wychowanie w procesie pracy - pedagogika resocjalizacyjna: psychoterapia jako naprawa błędów wychowawczych,
- nauczanie początkowe i wychowanie przedszkolne: integralne nauczanie i wychowanie.

Podczas pozostałych godzin realizuje się 17 bloków tematycznych jednakowych dla wszystkich kierunków. Niektóre z nich poddane zostaną analizie, aby wykazać, że w ich treściach zawarte są wskazówki, w jaki sposób prawidłowo organizować i prowadzić działalność wychowawczą.

W ramach pierwszego bloku realizuje się trzy tematy:

Temat 1. Pojęcia, przedmiot, zakres teorii wychowania

1. Ogólna charakterystyka teorii wychowania.
2. Teoria wychowania w świetle prac H. Muszyńskiego i K. Konarzewskiego.
3. Przedmiot, zadania, zakres teorii wychowania.
4. Podstawowa aparatura pojęciowa teorii wychowania.

Przykładowa literatura:

1. H.Muszyński - Zarys teorii wychowania;
2. K.Konarzewski - Podstawy teorii oddziaływań wychowawczych;
3. G.Maliaret - Wprowadzenie do pedagogiki;
4. H.Błażejwicz - O niektórych niezgodnościach terminologicznych w teorii wychowania;
5. J.Filek - Pytanie o istotę wychowania.

Temat 2. Teoria wychowania a inne dyscypliny z nią współdziałające

1. Miejsce i rola teorii wychowania w pedagogice marksistowskiej.
2. Dyscypliny współdziałające z teorią wychowania.

Przykładowa literatura:

1. A.Lewin - Metodyka wychowania w zarysie;
2. S.Kowalski - Socjologia wychowania w zarysie;
3. Z.Zaborowski - Psychologia społeczna a wychowanie;
4. E.Fryckowski - Filozofia i teoria wychowania - interdyscyplinarne powiązania i korelacja w nauczaniu.

Temat 3. Metodologiczne aspekty teorii wychowania

1. Teoria wychowania jako nauka praktyczna i teoretyczna.
2. Teorie pedagogiczne a praktyka wychowawcza.
3. Konsekwencje metodologiczne wynikające z rozumienia teorii wychowania przez H.Muszyńskiego i K.Konarzewskiego.

Przykładowa literatura:

1. A.Płukis - Metodologiczne aspekty teorii wychowania. Uwagi dyskusyjne;
2. H.Muszyński - Teoretyczne problemy wychowania moralnego;
3. H.Muszyński - Wstęp do metodologii pedagogiki;
4. S.Nowak - Metodologiczne problemy teorii wychowania pojętej jako nauka praktyczna.

Wyżej wymienione tematy dotyczą zagadnień często informacyjnych. Przybliży się studentom główne pojęcia teorii wychowania, zapoznaje z metodologiczną charakterystyką tej nauki. Tę partię materiału traktuje się jako wprowadzenie w zagadnienia działalności wychowawczej. Studenci uczą się posługiwania językiem pedagogicznym.

Wyjaśnienie i zrozumienie takich pojęć jak wychowanie właściwe, wychowanie usprawniające, proces wychowania, pozwoli przyszłym nauczycielom na w miarę swobodne poruszanie się wśród zagadnień pedagogicznych.

Drugi blok tematyczny, przygotowujący do pracy wychowawczej dotyczy konkretyzacji celów wychowania. Omawia się dwa tematy według następujących punktów:

Temat 1. Różnorodne koncepcje formułowania ideału i celów wychowania

1. Przegląd niemarksistowskich koncepcji formułowania ideału i celów wychowania.

2. Aksjologiczne podstawy koncepcji marksistowskiej.

Przykładowa literatura:

1. H.Muszyński - Ideał i cele wychowania;

2. K.Sośnicki - Istota i cele wychowania;

3. A.Tchorzewski - Cele wychowania na tle rozumienia istoty człowieka
Próba syntetycznego ujęcia historycznego.

Temat 2. Ideał, cele i treści wychowania socjalistycznego

1. Teleologia wychowania jako przedmiot rozważań filozoficznych.

2. Rodzaje sądów głoszonych na gruncie teleologii wychowania.

3. Ideał wychowania jako wartość i cel wychowania.

4. Charakterystyka socjalistycznego ideału wychowania.

5. Zadania wychowania socjalistycznego.

6. Procedura konkretyzacji celów wychowania.

Przykładowa literatura:

1. H.Muszyński - Ideał i cele wychowania;

2. W.Pomykało - Ideał wychowawczy współczesnego Polaka;

3. K.Sośnicki - Istota i cele wychowania;

4. B.Suchodolski - Podstawy wychowania socjalistycznego;

5. A.Gurycka - Struktura i dynamika procesu wychowawczego.

W trakcie ówczesnych uświadamia się studentom, że wszelkie poczynania wychowawcze powinny rozpoczynać się od precyzyjnego zarysowania celów, do których mają one zmierzać. Ważną społecznie sprawą jest jakiego człowieka w wyniku swej działalności kształtuje szkoła. Nauczyciel - wychowawca powinien podejmować wszelkie oddziaływania

na dzieci z jasno określonym celem wyprowadzonym z przyjętego w naszym społeczeństwie ideału wychowania socjalistycznego. W dotychczasowej literaturze pedagogicznej trudno wyszukać opracowania, które wyjaśniałoby sposób formułowania celów wychowania, tak w odniesieniu do konkretnej działalności wychowawczej w czasie lekcji, jak i innych form wychowania w szkole. Dlatego też podczas ćwiczeń z teorii wychowania przekazuje się studentom wiedzę teoretyczną dotyczącą marksistowskiej i niemarksistowskich koncepcji formułowania ideału i celów wychowania. Omawia się zadania wychowania socjalistycznego oraz analizuje się wybrane postawy.

Nauczyciel - wychowawca nie powinien ograniczać się tylko do znajomości tych zagadnień, lecz powinien je urzeczywistniać. Przede wszystkim powinien zdobyć umiejętności przekształcania i uszczegółowienia celów naczelných na konkretne zmiany jakie chce wywołać w osobowości dziecka. Podczas realizacji ćwiczeń uwzględnia się tę potrzebę i studenci pracując w zespołach dokonują konkretyzacji wybranego celu naczelnego. Następnie przedstawiają swoje propozycje na forum grupy. Podczas dyskusji wymieniane są uwagi i spostrzeżenia dotyczące referowanych zagadnień, zwraca się szczególną uwagę na poprawność konkretyzacji oraz na realność podjętych działań. Uświadamia się studentom, że nauczyciel - wychowawca organizując życie i działalność uczniów swojej klasy dąży do rozbudzenia ich wrażliwości, kształtuje poglądy i przekonania, dostarcza przeżyć i uczy emocjonalnych reakcji oraz przede wszystkim wdraża do pożądaných zachowań⁶. To w jaki sposób ukształtuje osobowość dzieci zależy tylko od niego. Dlatego powinien w maksymalnym stopniu posiadać umiejętność poprawnej konkretyzacji celów wychowania.

Oto praca jednego z zespołów studenckich dotycząca procedury konkretyzacji celów wychowania wykonana podczas ćwiczeń z teorii wychowania

I. Naczelne cele wychowania

- Cele wychowania w stosunku do świata przyrody

II. Kierunkowe cele wychowania

- Postawa szacunku i pietyzmu wobec przyrody:

- 1/ sfera poznawcza: zdobywanie wiadomości przyrodniczych /wyjaśnienie pojęć: natura, przyroda, fauna, flora/;
- 2/ sfera motywacyjno-zachęcanie do właściwego stosunku wobec działania: przyrody, do szacunku wobec niej;

3/ sfera emocjonalna: kształtowanie uczuć szacunku i miłości do natury.

III. Etapowe cele wychowania /przy uwzględnieniu kryterium rozwojowego dla grupy 8-10 lat/:

- 1/ sfera poznawcza: zdobywanie wiadomości przyrodniczych o pomnikach przyrody z najbliższego otoczenia, o gatunkach roślin i zwierząt chronionych, ich zwyczajach, miejscach przebywania, sposobach zdobywania pożywienia, o korzyściach jakie przynosi człowiekowi kontakt z przyrodą;
- 2/ sfera motywacyjno-działaniowa: zachęcanie do opieki nad zwierzętami i ptakami /dokarmianie zimą, opieka nad zwierzętami i ptakami chorymi/;
- 3/ sfera emocjonalna: uświadomienie na sprawy środowiska przyrodniczego, na los zwierząt i ptaków chorych oraz ginących gatunków.

IV. Operacyjne cele wychowania:

- 1/ sfera poznawcza: a/ wycieczka do pobliskiego ogrodu botanicznego, zoologicznego, lasu celem poznania roślin i zwierząt chronionych;
b/ wywiad z leśniczym o jego pracy,
c/ zapoznanie się z literaturą dotyczącą problematyki przyrodniczej - poznanie gatunków roślin i zwierząt,
d/ zdobycie informacji na temat roli zwierząt i roślin w życiu człowieka;
- 2/ sfera motywacyjno-działaniowa: a/ zachęcanie do zorganizowania konkursu na tematy przyrodnicze,
b/ zorganizowanie spotkania z rodzicami zajmującymi się zawodowo problematyką przyrodniczą np. leśnik, rolnik, weterynarz, itp.
- 3/ sfera emocjonalna: kształtowanie uczuć szacunku i miłości do przyrody, zrozumienia, że pomoc człowieka związana z pielęgnacją i ochroną przyrody jest niezbędna;

4/ konkretne działania
dzieci:

- opieka nad zwierzętami /dożywianie/,
- hodowanie zwierząt domowych,
- prowadzenie kącika przyrody w klasie /dyżury dzieci/,
- wykonywanie ilustracji do filmów,
- prowadzenie zielników,
- nawiązanie kontaktu z LOP,
- urządzenie konkursu dla klas równoległych,
- praca w szkółce leśnej,
- prowadzenie gazetki szkolnej na tematy przyrodnicze;
- przygotowanie inscenizacji na tematy związane z życiem zwierząt, itp.

Trzeci blok tematyczny to realizacja dwóch tematów:

Temat 1. Osobowość jako przedmiot i podmiot wychowania

1. Pojęcie osobowości w marksistowskiej pedagogice i psychologii,
2. Osobowość jako zasadniczy przedmiot oddziaływań wychowawczych.
3. Samoregulacja jako podstawowa zasada funkcjonowania osobowości.
4. Poziomy organizacji zachowań i ich charakterystyka.

Przykładowa literatura:

1. H.Muszyński - Zarys teorii wychowania;
2. J.Kozielecki - Koncepcje psychologiczne człowieka;
3. M.Porębska - Osobowość i jej kształtowanie w dzieciństwie i młodości;
4. J.Strelau, Z.Putkiewicz, A.Jurkowski - Podstawy psychologii dla nauczycieli.

Temat 2. Społeczne czynniki rozwoju i wychowania

1. Pojęcie czynników rozwoju i wychowania, ich rodzaje i klasyfikacja.
2. Rodzina jako podstawowy czynnik rozwoju i kształtowania osobowości.
3. Grupa rówieśnicza i jej wpływ osobotwórczy.
4. Mechanizmy wpływu grupy na jednostkę.

Przykładowa literatura:

1. H.Muszyński - Zarys teorii wychowania;

- 2/ Z.Mysłakowski - Wychowanie człowieka w zmiennej społeczności;
- 3/ W.Szczerba - Działalność społeczna jako czynnik wychowania.

Przy omawianiu tej partii materiału prowadzący ćwiczenia odwołuje się do wiedzy, którą studenci zdobyli na zajęciach z podstaw psychologii ogólnej. Przypomina się najistotniejsze fakty, które są niezbędne do zrozumienia roli wychowawcy w przekształcaniu osobowości dziecka. Omawia się także zagadnienia związane z mechanizmami i czynnikami socjalizacyjnymi. Nauczyciel powinien umieć dostrzegać rolę najbliższego otoczenia dzieci i umiejętnie sterować nim. Na zajęciach dyskutuje się w oparciu o literaturę przedmiotu jak również o obserwacje i spostrzeżenia studentów wyniesione z różnego rodzaju praktyk pedagogicznych.

Kolejny blok tematów dotyczy problematyki procesów wychowania oraz czynników warunkujących ich efektywność.

Temat 1. Proces wychowania na tle innych procesów społecznych

1. Proces wychowania jako swoista odmiana procesów pedagogicznych.
2. Pojęcie procesu wychowania i jego różnorodne postacie.
3. Podstawowe prawidłowości wyznaczające strukturę procesu wychowania.
3. Struktura procesu wychowania.
5. Cechy procesu wychowania.
6. Główne uwarunkowania efektywności procesu wychowania.

Przykładowa literatura:

1. H.Muszyński - Zarys teorii wychowania;
2. A.Gurycka - Struktura i dynamika procesu wychowawczego;
3. R.Miller - Proces wychowania i jego wyniki;
4. W.Cichoń - Pojęcie procesu wychowawczego a jego aksjologiczny sens.

Temat 2. Rola sytuacji wychowawczej w procesie wychowania

1. Pojęcie sytuacji wychowawczej.
2. Różne odmiany sytuacji wychowawczych.
3. Właściwości sytuacji wychowawczej.
4. Struktura sytuacji wychowawczej.
5. Sytuacja wychowawcza jako ogniwo procesu wychowania.

Przykładowa literatura:

1. A.Gurycka - Struktura i dynamika procesu wychowawczego;
2. W.Dejnarowicz - Sytuacje i procesy wychowawcze w klasie szkolnej;
3. M.Dudzikowa - Wychowanie w toku procesu lekcyjnego;
4. M.Krawczyk - W wychowaniu nie ma spraw mało ważnych.

Kształtowanie i rozwijanie dyspozycji kierunkowych osobowości wychowanka w procesie wychowania polega na organizowaniu i modyfikowaniu zachowań w toku sytuacji wychowawczych. W czasie podjętych działań nauczyciel powinien rozbudzić wrażliwość uczuć dziecka, wpoić mu odpowiednie poglądy i przekonania, wzbogacić wiedzę, wpoić dzieciom określone nawyki i przyzwyczajania. Chcąc kształtować u dziecka wybrane postawy /cel etapowy/ musi nauczyć go pewnych zachowań, ukształtować jego emocjonalny stosunek do określonego zjawiska czy stanu rzeczy oraz pobudzić go do aktywności /cel operacyjny/. Osiągnięcie tych zamierzeń będzie realne wtedy, gdy wychowawca umiejętnie rozłoży cel etapowy na cele operacyjne oraz stworzy prawidłową sytuację wychowawczą. Zdobycie umiejętności poprawnego organizowania sytuacji wychowawczych stanowi ogromne ułatwienie prowadzenia działalności wychowawczej. W trakcie ćwiczeń, wykorzystując metody inscenizacji, improwizuje się przykładową sytuację wychowawczą, a następnie dokonuje się jej analizy. Jest to tylko namiastka przyszłej pracy wychowawczej, lecz jest to także zdobycie cennych doświadczeń. Nauczyciel podejmujący działalność wychowawczą powinien być wyposażony w wiedzę ogólną w procesie wychowania i w umiejętność przeprowadzenia analizy realizowanego celu wychowania, aby na jego podstawie budować optymalny model sytuacji wychowawczej. Założeniem jest, aby w te wszystkie umiejętności wyposażać studenta w trakcie zajęć.

W każdej działalności praktycznej usiłuje się opracować ogólne wytyczne, które wykazałyby najodpowiedniejsze sposoby realizacji założonego celu. Podobnie rzecz ma się w działalności wychowawczej. Tutaj zadanie wytycznych spełniają zasady, formy, metody wychowania. Są to czynniki, które w bezpośredni sposób wpływają na efekty procesu wychowania.

Omawianie tych zagadnień rozpoczyna się od zasad wychowania we dług następujących problemów:

1. Istota i pojęcie zasad wychowania;
2. Różne koncepcje tworzenia zasad wychowania;
3. Znaczenie zasad wychowania dla teorii i praktyki wychowania;
4. Główne zasady wychowania i ich charakterystyka.

Przykładowa literatura:

1. M.Krawczyk - Zasady wychowania moralnego;
2. W.Szewczuk - Psychologiczne podstawy zasad wychowania;
3. K.Sośnicki - Teoria środków wychowania.

Przybliżając studentom tę problematykę podkreśla się między innymi znaczenie zasad wychowania w pracy nauczyciela. Studenci winni mieć świadomość tego, że znajomość zasad wychowania pomoże im organizować skuteczne działanie wychowawcze. Bowiem racjonalne przestrzeganie zasad wychowania umożliwi wychowawcy:

- 1/ uzgodnienie społecznego celu wychowania z indywidualnymi dążeniami jednostki dzięki zorganizowaniu procesu wychowania w sposób najbardziej zgodny z prawami rozwoju psychicznego wychowanków,
- b/ prawidłową organizację przebiegu procesu wychowania przez dobranie najważniejszych metod, środków oddziaływań wychowawczych,
- c/ osiągnięcie w sposób najbardziej właściwy zamierzonych wyników wychowania.

Zasad wychowania jako teoretycznych prawidłowości prakseologicznych nie należy utożsamiać z metodami wychowania, które są prawidłowościami prakseologicznymi typu praktycznego⁷. Stanowią one jedno z ważniejszych zagadnień teorii wychowania. Podczas zajęć ze studentami tę problematykę omawia się bardzo szeroko:

1. Pojęcie metody wychowania;
2. Tok metodologicznego dochodzenia do metod wychowania;
3. Klasyfikacja i charakterystyka metod wychowania;
4. Znaczenie metod wychowania dla praktyki wychowawczej;

Przykładowa literatura:

1. K.Konarzewski - Podstawy teorii oddziaływań wychowawczych;
2. H.Muszyński - Zarys teorii wychowania;
3. S.Mika - Skuteczność kar w wychowaniu.

Metody wychowania stanowią podstawę wszelkich oddziaływań wychowawczych. Są "narzędziem", którym nauczyciele, opiekunowie i rodzice posługują się nader często. Na naukowe ujęcie metody wychowania składa się opis i wyjaśnienie metody oraz analiza jej skuteczności. Opisać metodę to tyle, co przedstawić strukturę czynności wraz z niezbędnymi środkami oraz określić oczekiwaną zmianę. Wyjaśnić metodę to tyle co wskazać teoretyczny mechanizm pośredniczący między tą czynnością a oczekiwaną zmianą. Podstawową różnicą między naukowym a potocznym opracowaniem metod jakiegokolwiek postępo-

wania jest to, iż analiza naukowa nie koncentruje się wyłącznie na oczekiwanych zmianach przedmiotu, lecz także uwzględnia możliwe skutki uboczne. Całkowicie skuteczną nazwalibyśmy zatem taką metodę, która by zawsze prowadziła do zmian oczekiwanych a nigdy do zmian ubocznych, całkowicie nieskuteczną zaś tę, która nigdy nie prowadziłaby do zmian oczekiwanych i zawsze pociągała zasobą jakiejś zmiany uboczne⁸. Nauczyciela - wychowawcę powinno interesować zwłaszcza to, od czego zależy skuteczność danej metody. Dlatego podczas ćwiczeń nie oczekuje się od studentów teoretycznej wiedzy na temat różnych metod wychowania, lecz zrozumienia czym one są i od czego zależy ich skuteczność. Umiejętność właściwego organizowania przebiegu zdarzeń, doboru środków, dostrzegania indywidualnych cech wychowanka to więcej niż naukowa wiedza na temat metod wychowania.

Kolejnym czynnikiem warunkującym efektywność organizowanej działalności wychowawczej są formy wychowania, z którymi zapoznaje się studentów, analizując następujące zagadnienia:

1. Istota i pojęcie form wychowania;
2. Rodzaje form wychowania;
3. Charakterystyka poszczególnych form wychowania;
4. Dobór form wychowania;
5. Operowanie formami wychowania;

Przykładowa literatura:

1. H. Muszyński - Zarys teorii wychowania;
2. A. Gurycka - Dzieci bierne społecznie;
3. A. Czarnowski - Prace krajoznawcze z młodzieżą;
4. S. Szuman - O sztuce i wychowaniu estetycznym.

Najogólniej mówiąc formy wychowania to sposób realizacji założonych celów. Ważnym momentem w realizacji tego tematu jest uświadomienie studentom, czym należy kierować się dobierając formy do konkretnego celu i jakie są kryteria prawidłowości tego wyboru. Przygotowując studentów do praktycznego zastosowania zdobytej wiedzy poleca się im rozwiązanie następującego zadania należy dobrać formy wychowania do konkretnego celu etapowego /np. dobrać formy do celu - rozwinięcie uczuć solidarności z zespołem/. Praca studentów polega na opisanie sytuacji wychowawczej, zastosowanych form wychowania oraz sposobów realizacji. Rozwiązując to zadanie studenci doskonalą swoje umiejętności wychowawcze.

Jedną ze specyficznych metod wychowania, która również zawiera elementy kształtujące umiejętności wychowawcze kandydatów na nauczy-

cieli jest samowychowanie.

Realizuje się je według następujących tematów:

1. Samowychowanie jako reakcje na braki wychowania;
2. Różnice w definiowaniu pojęcia samowychowanie;
3. Warunki wpływające na decyzje podejmowania działalności samowychowawczej;
4. Rola samopoznania, samooceny i samoświadomości w procesie samowychowania;
5. Etapy procesu samowychowania.

Przykładowa literatura:

1. I.Jundziłł - O samowychowaniu;
2. S.Pacek - Samowychowanie studentów, warunki i efekty;
3. J.Szczepański - Sprawy ludzkie;
4. A.Tchorzewski - Rozwijanie aktywności samowychowawczej młodzieży.

Prawidłowo organizowane wychowanie już od wczesnego dzieciństwa powinno przygotowywać człowieka do umiejętnego kierowania sobą. Im starszy wychowanek, tym większą rolę winny spełniać procesy samowychowawcze. Jednak nie zawsze szkoła podstawowa i ponadpodstawowa prawidłowo przygotowuje ucznia do pracy nad sobą. Studenci rzadko przycho-
dzą do uczelni z rozbudzoną potrzebą kierowania własnym rozwojem⁹. Dlatego też ważną funkcję spełnia między innymi teoria wychowania. To co w wielu przypadkach przebiega żywiołowo, intuicyjnie, znajduje konkretne uzasadnienie i ukierunkowanie w treściach programowych tego przedmiotu. W szkole pedagogicznej student powinien znaleźć szczególne warunki dla formowania swego oblicza duchowego. Jego samowiedza i samokontrola stanowią w tym przypadku najwyższą instancję i rację pedagogiczną¹⁰. Student - przyszły nauczyciel odpowiedzialny jest za to, jaką wiedzę zdobędzie na studiach i jak wzbogaci swoją osobowość, jakie przyswoi sobie wartości i jakie zgromadzi w sobie siły kształtujące innych ludzi. Ta świadomość przyswajania sobie nowych wartości umożliwiających skuteczne oddziaływanie na wychowanków, powinna dać mu pełne zadowolenie i poczucie własnej wartości. Samowychowanie staje się więc przygotowaniem do przyszłej działalności wychowawczej.

Cenne wskazówki do prowadzenia działalności wychowawczej zawiera przedstawiona poniżej problematyka ćwiczeń. Dotyczy ona rozwoju moralnego dziecka.

Temat: Moralność a wychowanie moralne

1. Różne nurty w moralności.
2. Pojęcie moralności ze szczególnym uwzględnieniem moralności socjalistycznej.
3. Fazy i stadia rozwoju społeczno-moralnego.

Przykładowa literatura:

1. Z. Szawarski - Zarys moralności socjalistycznej;
2. H. Muszyński - Rozwój moralny;
3. K. Kotłowski - Aksjologiczne podstawy teorii wychowania moralnego;
4. Społeczeństwo wychowujące. Rzeczywistość i perspektywy, pod red. B. Suchodolskiego.

Nie można analizować rozwoju człowieka w oderwaniu od całokształtu warunków życia społecznego, koncentrować się tylko na jednostce w trakcie jej rozwoju, lecz należy uwzględnić warunki w jakich ten rozwój się odbywa. Aby wyjaśnić i omówić fazy rozwoju moralnego trzeba uwzględnić to, czym jest moralność, jakie prawa rządzą jej zjawiskami. Ćwiczenia dotyczące tej problematyki rozpoczyna się od zagadnień dotyczących związków między rozwojem moralnym a moralnością ze szczególnym uwzględnieniem moralności socjalistycznej. Kolejny etap ćwiczeń poświęcony jest na omawianie studiów i faz rozwoju moralnego dziecka. Nauczyciel - wychowawca powinien mieć orientację w tym, czym charakteryzuje się kolejna faza rozwoju moralnego wychowanka, aby w odpowiednim momencie podjąć właściwe zabiegi wychowawcze. Na przykład w fazie konwencjonalizmu moralnego następuje akceptacja norm moralnych obowiązujących w grupie uważanej za własną. Jest to szczególnie niebezpieczny okres w rozwoju dziecka. Dobrze się dzieje, gdy grupa określa swoje normy w sposób społecznie uznawany /jeżeli jest to np. zespół wychowawczy, drużyna harcerska itp./, natomiast jeżeli grupa formułuje normy niezgodne z oczekiwaniami społecznymi /np. różnego rodzaju paczki, bandy, grupy przestępcze/ wymagana jest natychmiastowa ingerencja nauczyciela - wychowawcy aby ustrzec dzieci przed czynami społecznie niemoralnymi. Problematyka rozwoju moralnego nie jest do końca wyjaśniona. Wiedza, którą posiadamy upoważnia jedynie do przewidywania, że w danym okresie rozwojowym dziecko przechodzi lub pozostaje w określonej fazie rozwoju moralnego. Działalność wychowawcza oparta jest więc na umiejętności dostrzegania zmian w zachowaniu dziecka i porównywaniu tego zachowania z przyjętymi wzorami i normami moralnymi.

Przeprowadzając analizę programu nauczania teorii wychowania pod kątem kształtowania umiejętności wychowawczych studentów nie można pominąć problematyki dotyczącej sylwetki zawodowej nauczyciela-wychowawcy:

1. Podstawowe zadania i obowiązki nauczyciela - wychowawcy;
2. Składniki kwalifikacyjne; postawa i autorytet nauczyciela-wychowawcy;
3. Style pracy wychowawczej;
4. Samokształcenie i doskonalenie umiejętności nauczyciela-wychowawcy.

Przykładowa literatura:

1. H.Muszyński - Sylwetka nowoczesnego nauczyciela - wychowawcy;
2. A.Szyszko-Bohusz - Osobowość współczesnego nauczyciela;
3. J.Legowicz - Nauczyciel przyszłości - nauczyciel twórczy;
4. H.Muszyński - Zarys teorii wychowania.

Analiza tego tematu powinna uświadomić studentom, że nowe zadania stojące przed współczesną szkołą wyznaczają większą rolę nauczycielowi - wychowawcy oraz poszerzają zakres jego obowiązków. Wymaga to coraz lepszego przygotowania pedagogicznego. Wychowawcy nie wystarczy posiadać wiedzę o dziecku, musi on także: opanować umiejętność pracy z nim, a więc nawiązywania kontaktu, właściwie dobierać metody postępowania w różnych sytuacjach, kształtować i zaspokajać potrzeby dziecka. Cenione przez wychowanków są pewne cechy nauczyciela /jego zainteresowania, pasje hobbystyczne, zdolności artystyczne/ na nich najczęściej opiera się autorytet nauczyciela-wychowawcy. Dlatego w trakcie studiów należy studentów do tych wszystkich zadań przygotowywać i uświadamiać je im.

Wychowawcze aspekty zawierają również niektóre tematy teorii wychowania sprofilowane dla poszczególnych kierunków studiów. Dla przykładu podano blok realizowany ze studentami nauczania początkowego i wychowania przedszkolnego, jako, że są to kierunki typowo nauczycielskie.

Omawia się w nim następujące tematy:

1. Integralne nauczanie i wychowanie;
2. Wiązanie procesu dydaktycznego i wychowawczego z życiem społecznym;
3. Organizacja życia i działalność uczniów w klasie szkolnej;
4. Wybrane zagadnienia i problemy wychowania moralnego w pracy wychowawcy klasowego.

Przykładowa literatura do tych tematów:

1. Ł. Muszyńska - Integralne wychowanie i nauczanie w klasach I-III;
2. H. Muszyński, M. Dudzikowa - Praca wychowawcza w toku nauczania;
3. J. Radziejewicz - Praca wychowawcy klasowego;
4. W. Dejnarcowicz - Sytuacje i procesy wychowawcze w klasie szkolnej.

Organizacja procesu wychowawczo-dydaktycznego w klasach I-III wymaga dostosowania go do właściwości rozwojowych dziecka swoistych dla młodszego wieku szkolnego. Charakteryzuje się ten okres wyjątkową elastycznością i chłonnością psychiki dziecięcej, dlatego wszelka działalność dydaktyczno-wychowawcza powinna być dokładnie przemyślana i starannie realizowana¹¹. Podstawowym zadaniem, jakie stawia się studentom jest zrozumienie doniosłości tych zagadnień. Praca z dzieckiem w młodszym wieku szkolnym jest bardzo odpowiedzialna, trudna i wymagająca właściwego podejścia. Dziecko, które po raz pierwszy przekroczy mury szkoły jest zagubione, lekko oszłomione. Trzeba mu w tym okresie okazać wiele serdeczności i ciepła, pogodzić jego spontaniczność i żywiołowość z celami i zadaniami szkoły. Trudną sprawą dla nauczyciela jest także zorganizowanie nauczania i wychowania, aby było ono dostosowane do możliwości, zainteresowań i potrzeb dziecka.

Studenci w trakcie zajęć z teorii wychowania poznają założenia systemu pracy wychowawczo-dydaktycznej w klasach niższych. Przy omawianiu tych zagadnień często odwołują się do wiadomości z metodyki wychowania przedszkolnego i nauczania początkowego oraz do swoich doświadczeń z hospitacji bądź z samodzielnego prowadzenia zajęć w przedszkolach lub szkole ćwiczeń.

Praca wychowawcy klasowego wymaga nie tylko teoretycznego przygotowania, ale również sprawności organizacyjnej. Dlatego od studentów wymaga się umiejętności planowania i przewidywania określonych czynności zespołu klasowego, wychowawcy oraz rodziców. W tym celu na zajęciach opracowuje się plan pracy wychowawcy klasowego, korzystając nie tylko z literatury przedmiotu, ale również z doświadczeń czynnych nauczycieli. Studenci studiów dziennych mają możliwość porównywania swoich planów z planami sporządzonymi przez studentów studiów zaocznych tych samych kierunków. Jest to możliwość sprawdzenia swojej dotychczasowej wiedzy i stopnia przygotowania do samodzielnej pracy. Na zakończenie tego bloku tematycznego studenci oglądają filmy dydaktyczne ukazujące różne scenki z życia klasy szkolnej czy grupy

przedszkolnej /np. Szkoła podstawowa, Uczymy się żyć w zespole/, a później w dyskusji wymieniają zauważone błędy wychowawcze oraz podają swoje propozycje skorygowania naprawienia lub uniknięcia ich. Jest to również sposób na kształtowanie umiejętności wychowawczych.

Kończąc prowadzone tu rozważania należy podkreślić, że praca wychowawczo-dydaktyczna w klasach niższych jest odmienna od pracy na wyższych poziomach. Wymaga bowiem odrębnych metod postępowania oraz form oddziaływania na uczniów. Zachowania, poglądy i przekonania jakie przekaże się dzieciom są bardzo trwałe i w dużym stopniu zależą od postawy jaką reprezentuje nauczyciel-wychowawca.

Celem, który stawia się realizując ćwiczenia tego bloku tematycznego jest dostarczenie propozycji metodycznych, mogących stać się cenną wskazówką do prawidłowego i skutecznego prowadzenia działalności wychowawczej, a więc do rozwijania i kształtowania osobowości dziecka.

Jest sprawą oczywistą, że stale wzrastają wymagania w stosunku do nauczycieli. Dlatego też uczelnie wyższe kształcące kandydatów na nauczycieli powinny poszukiwać nowych form oraz sposobów przekazywania wiedzy i kształtowania umiejętności pedagogicznych, by absolwent mógł sprostać tym wymaganiom.

PRZYPISY

¹B.Suchodolski, Wychowanie dla przyszłości, Warszawa 1959 s.422

²H.Muszyński, Zarys teorii wychowania, Warszawa 1976 s.26

³Słownik pedagogiczny, pod red. W.Okonia, Warszawa 1981 s.152

⁴Mała encyklopedia pedagogiczna "Wychowanie" 1970/1971 s.81

⁵W.Najmowicz, Kilka uwag o nauczaniu teorii wychowania, W: Wybrane problemy teorii i historii wychowania, red. A.Tchorzewski, Bydgoszcz 1983 s.237

⁶Ł.Muszyńska, Integralne wychowanie i nauczanie w klasach I-III, Warszawa, Poznań 1974 s.22

- ⁷ M. Krawczyk, Zasady wychowania moralnego, Warszawa 1965 s.57
- ⁸ K. Konarzewski, Podstawy teorii oddziaływań wychowawczych, Warszawa 1982 s.23
- ⁹ I. Jundziłł, Samowychowanie w szkole wyższej, W: Problemy wychowania w szkole wyższej, Kraków 1979 s.50
- ¹⁰ T. Kozłowski, O moralnej odpowiedzialności nauczyciela-wychowawcy, W: Problemy wychowania w szkole wyższej, Kraków 1979 s.41
- ¹¹ Ł. Muszyńska, Integralne... op.cit. s.5

ВОСПИТАТЕЛЬНЫЕ АСПЕКТЫ ИЗБРАННЫХ ВОПРОСОВ ПРОГРАММЫ
ОБУЧЕНИЯ ТЕОРИИ ВОСПИТАНИЯ

Резюме

По отношению к учителям систематически повышаются требования. Поэтому высшие учебные заведения, обучающие учителей, должны искать новых способов передачи знаний и формирования педагогических умений, чтобы выпускники вуза смогли оказаться на высоте требований.

Элементом, дающим возможность реализации этих задач, является программа обучения теории воспитания. Это создаёт возможность оснащения студентов необходимыми умениями, связанными с учительской работой, а также практическими указаниями организации воспитательной работы в школе.